

۱۴۳۰.۶.۱۹

مبانی فقهی و حقوقی

امارات قضایی

در نظام نوین دادرسی

مؤلفان:

د. د. م. داله‌مین رضائی راد

دانشیار دانشگاه شهید چمران اهواز

دکتر میثم دستچی پور

دانش آموخته دانشگاه شهید چمران اهواز

دکتر سید حسین آل طاهها

استادیار دانشگاه شهید چمران اهواز

مجمع علمی و فرهنگی مجد

سرشناسه	رضایی راد، عبدالحسین،
عنوان و نام پدیدآور	مبانی فقهی و حقوقی امارات قضایی در نظام نوین دادرسی / نویسندگان عبدالحسین رضایی راد، میثم دوستی پور، سیدحسین آل طاهّا.
مشخصات نشر	تهران: مجد، ۱۳۹۵.
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۱۹۳-۶۵۱-۷
وضعیت فهرست نویسی	فیا
موضوع	اماره (حقوق) — ایران
موضوع	اماره (فقه) — ایران
موضوع	ادله اثبات دعوی — ایران
موضوع	آیین دادرسی — ایران
شناسه افزوده	دوستی پور، میثم.
نام افزوده	آل طاهّا، سیدحسین.
رده بندی کنگره	۱۳۹۵ م ۹/د ۱۷۸۳/۳ KMH
رده بندی دیسی	۳۴۷/۵۵۰۶۴
اماره ایشناسی	۴۲۵۸۸۹۰

هرگونه تکثیر کامل یا قسمت از کتاب بدون اجازه پدیدآورنده، یا ناشر خلاف قانون، شرع و اخلاق است. موارد تخلف را به دفتر مرکزی «مجد» گزارش فرمایید.

مبانی فقهی و حقوقی امارات قضایی در نظام نوین دادرسی

مؤلفان: دکتر عبدالحسین رضایی راد، میثم دوستی پور، دکتر سید حسین آل طاهّا

اطلاعات مجد

چاپ اول: ۱۳۹۵ هـ. ش. تعداد: ۵۰۰ نسخه

حق چاپ محفوظ و منحصراً برای «مجد» است.

دفتر مرکزی مجد

تهران، میدان انقلاب، تقاطع خیابان وحید نظری و فروردین پلاک ۱۰۸

تلفن و دورنگار: ۶۶۴۹۵۰۳۴ - ۶۶۴۰۹۴۲۲ - ۶۶۳۰۱۶

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۹۳-۶۵۱-۷

ISBN: 978-600-193-651-7

شعبه فروردین: خیابان ۱۲ فروردین، مقابل تمزیرات، پلاک ۲۸۳، طبقه دوم تلفن: ۶۶۴۰۹۴۲۲

شعبه اردیبهشت: خیابان اردیبهشت (منیری جاوید)، تقاطع ژاندارمری، پلاک ۵۷ تلفن: ۶۶۴۸۶۸۷۴

www.majdlaw.ir

E-mail: majdlaw92@gmail.com

سیستم اشتراک پذیری «مجد»:

ارسال پیامک حاوی نام و نام خانوادگی و شغل (در صورت تمایل) به شماره ۰۲۱۶۶۴۹۰۹۹۸

فصلنامه حقوقی مجد با ارائه مقالات اساتید مبرز حقوق کشور به طور منظم منتشر می شود.

- ۴۱..... ۲-۳-۳- آثار امارات قانونی
- ۴۳..... ۳-۳-۳- بیان تفاوتها
- ۴۵..... ۴-۳- تفاوت اماره قضایی با فرض حقوقی
- ۴۸..... ۵-۳- فلسفه ی وجودی امارات قضایی در حقوق ایران
- ۴۹..... ۶-۳- مصادیق اماره قضایی
- ۵۰..... ۱-۶-۳- کارشناسی
- ۵۱..... ۱-۱-۶-۳- معنای کارشناسی
- ۵۲..... ۲-۱-۶-۳- ماهیت کارشناسی
- ۵۴..... ۳-۱-۶-۳- اعتبار نظر کارشناس
- ۵۶..... ۱-۶-۳- تحقیقی محل
- ۵۶..... ۱-۶-۳- معنای تحقیق محل
- ۵۹..... ۲-۶-۳- ماهیت تحقیق محل
- ۶۰..... ۳-۶-۳- قدرت اتی تحقیق محل
- ۶۱..... ۳-۶-۳- معاینه محل
- ۶۱..... ۱-۳-۶-۳- معیار معاینه محل
- ۶۲..... ۲-۳-۶-۳- محدوده بمسک معینه ی محل
- ۶۴..... ۳-۳-۶-۳- ماهیت معاینه محل
- ۶۵..... ۴-۳-۶-۳- توان اثباتی معاینه محل
- ۶۶..... ۴-۶-۳- دی.ان.ای
- ۶۶..... ۱-۴-۶-۳- معنای دی.ان.ای
- ۶۷..... ۲-۴-۶-۳- تاریخچه دی.ان.ای در کشف جرائم
- ۶۹..... ۳-۴-۶-۳- کاربرد دی.ان.ای در کشف جرائم
- ۷۴..... ۴-۴-۶-۳- دی.ان.ای در حقوق ایران
- ۷۵..... ۵-۴-۶-۳- محدودیت های آزمایش دی.ان.ای
- ۷۷..... ۵-۶-۳- انگشت نگاری
- ۷۷..... ۱-۵-۶-۳- تعریف و تاریخچه ی انگشت نگاری
- ۷۹..... ۲-۵-۶-۳- صفات و خصوصیات برجسته ی نقوش سرانگشتان
- ۸۰..... ۳-۵-۶-۳- انواع انگشت نگاری
- ۸۱..... ۴-۵-۶-۳- محدودیت انگشت نگاری

۸۲	۳-۶-۵-۵- محاسن انگشت‌نگاری
۸۲	۳-۶-۵-۶- اعتبار اثر انگشت
۸۴	۳-۶-۶- شهادت اطفال
۸۷	۳-۶-۷- ضبط فیلم و صدا
۹۳	۳-۶-۸- استفاده از اسناد الکترونیک
۹۵	۳-۶-۹- اظهارات و عکس‌العمل‌های طرفین
۹۷	۳-۶-۱۰- منشاء امارات قضایی
۹۷	۳-۷-۱- ظنون دادرسان
۱۰۰	۳-۷-۲- عرف و عادت
۱۰۲	۳-۷-۱- اوضاع و احوال و قرائن
۱۰۳	۳-۸-۱- مشروحات امارات قضایی از دیدگاه فقهی
۱۰۳	۳-۸-۱- ادبیه قضایی
۱۰۷	۳-۸-۲- ادله‌ی روانی
۱۰۹	۳-۸-۳- دلیل عقلی
۱۱۰	۳-۹- ویژگی امارات قضایی
۱۱۳	۳-۹- اعتبار امارات قضایی
۱۱۶	۳-۱۱- امارات قضایی در دادرسی حق الناس و حق الله
۱۲۰	۳-۱۲- لزوم یا عدم لزوم اصحاب دعوی در استناد به اماره قضایی
۱۲۱	۳-۱۳- اختیار دادرس در استناد به قرائن و اماره قضایی
۱۲۲	۳-۱۴- رابطه‌ی علم قاضی و اماره قضایی
۱۲۲	۳-۱۴-۱- علم قاضی و انواع آن
۱۲۴	۳-۱۴-۲- بیان ارتباط اماره قضایی و علم قاضی
۱۲۵	۳-۱۵- تأثیر اماره قضایی بر شیوه اساسی پذیرش دلیل در حقوق ایران
۱۲۵	۳-۱۵-۱- شیوه آزاد اثبات
۱۲۶	۳-۱۵-۲- شیوه قانونی اثبات
۱۲۷	۳-۱۵-۳- شیوه پذیرفته شده در نظام حقوقی ایران
۱۲۸	۳-۱۶- اماره قضایی و قاعده منع تحصیل دلیل
۱۲۸	۳-۱۶-۱- مقدمه بحث
۱۳۰	۳-۱۶-۲- تعدیل قاعده

- ۱۳۳..... ۱۷-۳-تعارض امارات قضایی با سایر ادله اثبات دعوی
- ۱۳۳..... ۱۷-۳-۱- تعارض دو اماره قضایی باهم دیگر
- ۱۳۵..... ۱۷-۳-۲- تعارض امارات قضایی با امارات قانونی
- ۱۳۶..... ۱۷-۳-۳-تعارض اماره قضایی با اصول عملیه
- ۱۳۸..... ۱۷-۳-۴- تعارض اماره قضایی با سند
- ۱۴۰..... ۱۷-۳-۵-تعارض اماره قضایی با اقرار
- ۱۴۲..... ۱۷-۳-۶- تعارض اماره قضایی با سوگند
- ۱۴۳..... ۱۷-۳-۷- تعارض امارات قضایی با شهادت شهود

- ۱۴۵..... نتیجه گیری
- ۱۴۹..... منابع و اخذ

پیشگفتار

در زمان‌های قدیم که جوامع و انسان‌ها، به پیچیدگی امروز نبودند مهم‌ترین راهکار برای رسیدن به عدالت قضایی و کشف جرم ویژگی‌های فردی قاضی مانند صداقت و تقوای علم او بود و در مواردی که قاضی علم به‌واقع نداشت، مهم‌ترین شیوه برای دستیابی به حقیقت، «پینه» یا گواهی شهود بود و به‌سایرین راهکار بنیادی اما ساده، در مواردی هم کارآمد بود و قضات، با تکیه بر این راهکار می‌توانستند به عدالت قضایی راه یابند اما در جوامع پیچیده امروزی، در اکثر موارد به این‌گونه روش‌ها نمی‌تواند راز و رمز پرونده‌های پیچیده را بگشاید و به‌علم سابقان یافته را شناسایی کند و شخص قاضی هر چه که عالم و باتقوا هم باشد، حلقه‌های انگیزه کافی را هم برای کشف حقیقت و اجرای عدالت داشته باشد ممکن است نتواند از عهده این مهم برآید و شهود نیز هر چه که عادل و دقیق باشند نتواند در جزئیات و ریزه‌کاری‌های قضیه، که خود شاهد آن نبوده‌اند اطلاعات کافی را در اختیار دادگاه قرار دهند.

بر این اساس، شایسته است در نظام‌های دادرسی نوین شیوه‌های نوینی در پیش گرفته شود که متناسب جوامع گوناگون و پیچیده‌ی امروزی و مبتنی بر علوم و تکنولوژی روز جهان باشد.

به همین دلیل در دادرسی نوین امروز، حذف داناتان بیش از آنچه به ویژگی‌های فردی و شخصی قاضی و عدالت‌شناس بدل توجه کنند نگاه خود را به امارات قضایی و شیوه‌های علمی و تجربی دادرسی معطوف می‌دارند. زیرا در این مرحله از دادرسی ابزارهای متنوع و دقیق و پیچیده امروزی می‌تواند به مدد قاضی بیاید و او را در کشف حقیقت و اجرای عدالت توانمند سازد.

اثری که پیش رو دارید، حاصل یک کار مشترک است که با ایثار و زحمات از این‌جانب آغاز شده و باهمت و تلاش آقای میثم دوستی پور، که یکی از دانشجویان ممتاز دانشگاه شهید چمران اهواز می‌باشند و با هدایت و راهنمایی این‌جانب به انجام رسیده است و از ارشادت دکتر آل طاها عضو هیئت علمی دانشگاه شهید چمران نیز بهره‌جسته است.

در این تحقیق، سعی ما بر آن بوده است که این بخش از مباحث آیین دادرسی، بیش از آن چه در آثار گذشتگان مرسوم است به بحث گذاشته شود و گامی باشد در تبیین و تقویت این گونه مباحث و کشف راهکارهای جدید در نظام قضایی.

مهم‌تر از این مطلب، تطبیق شیوه‌های نوین دادرسی با مبانی دینی و احکام شرعی و ترکیب تعالی بخش تجربیات بشری با معارف الهی در همه زمینه‌ها به خصوص در حیطه علم حقوق و دادرسی است که از دیرباز، آرزوی اندیشمندان و مصاحبان متعهد و آگاه بوده است و اصل ۴ قانون اساسی ایران و بلکه تمامی اصول و قواعد حقوقی و اخلاقی در جهان بشریت آن را مطرح کرده و بر آن تأکید ورزیده است.

در این اثر این مسئله مهم نیز غفلت نشده است و کوشیده‌ایم که ضمن تشریح امارات نوین قضایی آن‌ها را با مبانی فقهی و موازین دینی نیز تطبیق کنیم و از حاصل تجربیات غنجان امروزی و تعالیم دینی و آیات شریفه و احادیث معتبر به‌طور هر چه می‌توانیم هماهنگ مدد بگیریم تا هم برای حقوق دانان و محققان بی طرف قابل قبول باشد و هم وجدان دینی علمای اسلامی را متقاعد سازد و امید است بتواند در این محققان و حقوق دانان جای باز کند و با نظرات و پیشنهادات اهل نظر از این پس سیر حاصلی خود را آغاز کند.

این کتاب در دانشگاه شهید چمران اهواز با حمایت‌های مالی و معنوی این دانشگاه به انجام رسیده و جا دارد از مسئولان محترم این دانشگاه به خاطر تشویق و تقویت این گونه تحقیقات کاربردی، که عالمان دینی به عمل آید و الگویی برای سایر مسئولین و نهادها باشد.

در پایان شایسته ذکر است آن چه از خود این کتب مهم تر و شایسته تقدیر است، اقدام نیک و شایسته ناشر این اثر و مدیریت محترم آن، جناب آقای دکتر سید عباس حسینی نیک است که با حسن نظر و تدبیر خود شایسته تقدیر به نشر آن همت گماشت و برای آن سرمایه گذاری کرد و موجب تشویق و تقویت روحیه پدید آورندگان این اثر را فراهم کرد.

و من الله التوفیق

عبدالحسین رضایی راد

دانشیار دانشگاه شهید چمران اهواز

مقدمه

انسان متفوق در میان سایر رشته‌های دانش از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است زیرا انسان مدنی بالطبع است، و به عنوان موجودی اجتماعی، ناگزیر از زندگی باهمنوعان خود است. و او به حکم طبیعت در اجتماع کوچک پدر و مادر زاده می‌شود و در سبب مراقبت‌ها و عواطف این گروه، نیازمندی‌های مادی و معنوی خویش را تأمین می‌کند، پس از گذشت دوران کودکی ناچار است وارد اجتماع شود و با همکاری دیگران به تأمین نیازهای خود را تأمین کند.

از نظر مادی، انسان موجودی ناتوانی است که به تنهایی توانایی مبارزه با طبیعت و دشواری‌های زندگی را ندارد، به همین جهت همه باید به هم یاری کنند و هریک گوشه‌ای از این بار را بر دوش کشند تا از مجموع قوای ناچیز آن‌ها نیرویی بزرگ به وجود آید. در باطن هر انسان بر طبیعت، محیط را آماده زیستن کنند و از جهت معنوی نیز انسان محتاج به تربیت است و در همه حال خود را نیازمند الفت و معاشرت با سایرین می‌بیند و مستلزم دوست‌دارد و دیگران نیز دوستش‌دارند و همین نیاز یکی از عوامل مهمی است که او را به سوی اجتماع می‌کشاند.

از سوی دیگر خواسته‌های آدمیان به حکم فطرت باهم شباهت دارند و همه می‌خواهند در روابط خود با دیگران کمتر ضرر ببینند و هر چه بیشتر سود ببرند و همه طالب زندگی آسوده و قدرت بیشتر هستند پس طبیعی است که نزاع و خصومت برای جلب منافع بیشتر و تأمین زندگی بهتر درگیرد.

منشاء و سرچشمه این نزاع غریزه حب ذات و خودخواهی است تا جایی که ستم را از عادات غریزی و طبیعی انسان دانسته‌اند و نفس اماره همه انسان‌ها را به بدی فرمان می‌دهد و تنها آنان که با تزکیه و تهذیب اخلاق، مورد رحم و

لطف خداوند قرار می‌گیرند می‌توانند نفس سرکش را به بند کشند و مهار کنند، بدیهی است که چون بقای اجتماع انسان‌ها با آشوب و زورگویی امکان ندارد، ضروری است قواعدی بر روابط اشخاص در جامعه حکومت کند که این قواعد، علم حقوق را تشکیل می‌دهد و علم حقوق عبارت است از: «مجموعه‌ای از قواعد الزام‌آور و کلی است که به منظور ایجاد نظم و استقرار عدالت بر زندگی اجتماعی انسان حکومت می‌کند و اجرای آن از طرف دولت تضمین می‌شود». روشن است که علم حقوق با این تعریف و هدف، تضمین‌کننده نظم، آسایش، ثبات و امنیت در اجتماع انسان‌ها است و بدین ترتیب بستر و زمینه لازم برای رشد و شکوفایی سایر رشته‌ها در جامعه فراهم می‌گردد.

در این بخش حقوق نیز «ادله اثبات دعوا» از موقعیت مهمی بهره‌مند است: ناگفته نماند که مستند که مجدداً دارا بودن «حق» در مرحله ثبوت، برای افراد در اجتماع تا آنجا ملزم است که مورد تعرض و تجاوز از ناحیه شخص یا اشخاص دیگر واقع نشود و تهدیب و تنکی بر نفوس انسان‌ها حاکم و خوی خودبینی و فزون‌خواهی در آن‌ها مهار شده باشد اما در عمل چنین نیست و به گواهی آمار پرونده‌های مطرح در دادگستری و در روابط اجتماعی، تجاوز و تعدی به حق دیگران بسیار اتفاق می‌افتد که الزاماً در همه موارد نیز با سوءنیت همراه نیست و چه‌بسا متجاوز به گمان صاحب حق بودن، در پیش مبادرت به دست‌اندازی برحق غیر نموده باشد، طبیعی است که صاحب حق مورد تجاوز، برای احقاق حق چاره‌ی جزء دادخواهی در تشکیلات قضایی و مملکت و اقامه دعوی به طرفیت متجاوز اعم از صدق عنوان جزایی و طعن سکایت کیفری و یا صدق عنوان حقوقی و تقدیم دادخواست ندارد در این مرحله، اما این به‌عنوان مقدمه‌ی ضروری، ضمن بهره‌گیری از یک یا چند دلیل از ادله اثبات دعوا، بتواند حق را که در مرحله ثبوتی دارد در مرحله اثباتی نیز به دادگاه، ثابت و مدلل کند و وگرنه از طرح دعوی خود سودی نمی‌برد و از حمایت ضمانت اجرای قانونی محروم می‌شود، و حق وی تنها وصف اخلاقی پیدا می‌کند و ادای آن به میل و اراده‌ی شخص متجاوز بسته می‌شود. پس چون کمال و تمامیت حق در

کاربرد آن است و در منازعات لازمه این کاربرد، اثبات اصل حق با استفاده از ادله اثبات دعوا است اهمیت این ادله در رشته حقوق واضح است.

اماره قضایی از جمله این ادله است که در این رساله سعی شده تا به قدر توان ناچیز خویش به بررسی ابعاد گوناگون و سؤالات مطرح در خصوص این دلیل مهم پرداخته شود.

قدر زندگی انسان پیشرفت کند و سطح تمدن بالا رود اثبات حق بیشتر مبتنی بر دلیل گردیده، و در عین حال در کم و کیل دلایل تغییرات و تحولاتی رخ داده است. بسیاری از دعاوی داشتن حق برای اجرای حق کافی نیست و لو اینکه شخص در رفع و نفس الامر هم آن حق را دارا باشد در این موارد برای رسیدن شخص به حق باید حق خود را اثبات کند یعنی نشان دهد که دارای چنین حقی است (ترتباتی را که وسیله آن به این مقصود یعنی حق خود می-رسند دلایل اثبات حق می-شوند). در واقع حقی که محتاج به اثبات باشد غالباً به صورت دعوا یا ادعا درمی-آید. دلایل مزبور را ادله اثبات دعوا نیز می-نامند بنابراین چنان که ملاحظه می-شود در بسیاری از موارد وجود حق به وجود دلایل آن بستگی پیدا می-کند، به طوری که اقامه دلیل ممکن است حقی را موجود یا معدوم نماید اعم از این که آن حق موجود یا معدوم باشد چه بسا که صاحب حق به واسطه نداشتن دلایل صحیح، از حق خود محروم می-شود و برعکس شخصی که توانسته است دلایل کافی برای ذی حق بودن خود اقامه کند و لو این که واقعاً بی حق است ولی چون غالباً برای اثبات باطل نمی-توان دلیل صحیح اقامه نمود و بیشتر احتمال می-رود که صاحب حق ادله‌ی قوی در دست داشته باشد و اصولاً وجود ادله را می-توان دلیل بر وجود حق دانست، و در این زمینه اماره قضایی بر وجود دلالت حق، در میان سایر ادله اثبات دعوا نقش بسزایی دارد و با گذشت زمان و پیشرفت علوم و تکنولوژی و تحولات حقوقی هر روز نقش آن برجسته تر می-شود و از سوی دیگر در دعاوی، مخصوصاً در دعاوی کیفری که مجرم تا حدالامکان صحنه‌های جرم را محو می-کند، شیوه‌های قدیمی مثل اقرار و قسم کافی نیست و راهگشایی قابل قبول و گسترده‌ی ندارد و لذا قاضی

برای صدور حکم، مجاز است بر طبق ظنون و اماراتی که در ماده ۱۳۲۴ قانون مدنی آمده است عمل کند اما از آنجاکه در قانون مدنی به طور آشکار و مبین از حدود حجیت، جایگاه، ویژگی، مصادیق امارات سخنی به میان نیامده است در این کتاب، به بررسی آن‌ها خواهیم پرداخت.